

УДК 342.7:351.74:355.01(477)

DOI 10.31732/2708-339X-2026-20-A12

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Француз-Яковець Т.А.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
м. Київ, Харківське шосе, 210, Україна, 02121
e-mail: Frantsuztetiana@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1224-346X>*

Букач В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
м. Київ, Харківське шосе, 210, Україна, 02121
e-mail: vvbuk07@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-9524>*

LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS BY THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Constitutional, International Law
and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law
210 Kharkivske Shose, Kyiv, 02121, Ukraine
e-mail: Frantsuztetiana@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1224-346X>*

Bukach V.V.,

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional, International Law
and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law
210 Kharkivske Shose, Kyiv, 02121, Ukraine
e-mail: vvbuk07@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-9524>*

Анотація. У науковій статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження конституційних прав і свобод людини і громадянина та специфіки їх забезпечення Національною поліцією України в умовах правового режиму воєнного стану. Методологічну основу роботи становить поєднання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, що дозволило проаналізувати динаміку трансформації правоохоронної функції держави у кризовий період. Проаналізовано сутність конституційних гарантій особи, визначено правові межі їх допустимого обмеження відповідно до вимог статті 64 Конституції України, національного законодавства та міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Розкрито роль Національної поліції як ключового суб'єкта системи

внутрішньої безпеки, чії повноваження в умовах війни інтегрують як сервісну, так і мілітарну складову.

Особливу увагу приділено практичним аспектам реалізації поліцейських превентивних заходів та заходів примусу під час дії воєнного стану. Детально розглянуто специфіку діяльності поліції щодо забезпечення публічної безпеки, здійснення контролю за дотриманням комендантської години, перевірки документів, огляду речей та транспортних засобів, а також примусового відчуження майна для потреб оборони. Окреслено виклики, пов'язані з проведенням евакуації населення та протидією мародерству в районах ведення бойових дій.

У статті ідентифіковано системні ризики, що виникають у процесі розширення дискреційних повноважень поліції, зокрема загрозу надмірного втручання у приватне життя особи. Обґрунтовано необхідність суворого дотримання принципів законності, обґрунтованості та пропорційності, які мають бути стрижнем будь-якого правообмеження. За результатами дослідження сформульовано авторські пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази та організаційних алгоритмів взаємодії поліції з іншими органами Сил безпеки та оборони. Отримані висновки спрямовані на посилення правової захищеності громадян та можуть бути впроваджені у практичну діяльність правоохоронних органів, законотворчий процес, а також використані як підґрунтя для подальших наукових розвідок у галузі конституційного та адміністративного права.

Ключові слова: конституційні права і свободи; права людини; воєнний стан; Національна поліція України; забезпечення прав людини; обмеження прав; публічна безпека; правовий режим воєнного стану; гарантії прав людини; діяльність поліції.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 6.

Abstract. The article presents a comprehensive theoretical and legal study of constitutional rights and freedoms of individuals and citizens, as well as the specific features of their protection by the National Police of Ukraine under the legal regime of martial law. The methodological framework of the research is based on a combination of general scientific and special legal methods, which made it possible to analyze the transformation of the law enforcement function of the state during a crisis period. The study elucidates the essence of constitutional guarantees of individual rights and freedoms and outlines the legal limits of their permissible restriction in accordance with Article 64 of the Constitution of Ukraine, national legislation, and international standards, in particular the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Particular attention is paid to the role of the National Police as one of the key actors within the system of internal security, whose powers under martial law combine both service-oriented and militarized components.

Attention is also directed to the practical aspects of implementing police preventive and coercive measures during the period of martial law. The study provides a detailed analysis of the specific features of police activity in ensuring public security, including the enforcement of curfew restrictions, verification of identity documents, inspection of personal belongings and vehicles, as well as the compulsory expropriation of property for defense needs. The challenges associated with the evacuation of the population and the prevention of looting in areas of active hostilities are also outlined.

The article identifies systemic risks arising in the process of expanding police discretionary powers, in particular the threat of excessive interference in an individual's private life. The necessity of strict adherence to the principles of legality, reasonableness, and proportionality, which should constitute the core of any restriction of rights, is substantiated. Based on the findings of the study, the author formulates proposals aimed at improving the regulatory framework and organizational mechanisms of interaction between the police and other bodies of the security and defense sector. The conclusions obtained are intended to enhance the legal protection of citizens and may be implemented in the practical activities of law enforcement agencies, the legislative process, and may also serve as a basis for further research in the fields of constitutional and administrative law.

Keywords: constitutional rights and freedoms; human rights; martial law; National Police of Ukraine; protection of human rights; restriction of human rights; public security; legal regime of martial law; guarantees of human rights; police activity.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 6.

Постановка проблеми. У сучасній правовій доктрині проблематика правового статусу особи в умовах воєнного стану є пріоритетним напрямом, що зумовлено необхідністю теоретичного обґрунтування меж допустимих обмежень конституційних прав задля гарантування національної безпеки. Попри об'єктивні виклики війни, конституційна детермінація людини

як найвищої соціальної цінності залишається непохитним імперативом. Це вимагає від держави формування адаптованих механізмів, які навіть у період збройного конфлікту забезпечували б дотримання фундаментальних прав, мінімізували ризики для життєдіяльності громадян та створювали підґрунтя для їхнього подальшого вільного розвитку.

В умовах тривалого правового режиму воєнного стану забезпечення прав і свобод особистості набуває особливої ваги, виступаючи критерієм життєздатності демократичної системи та індикатором дотримання засад цивілізованості в екстремальних умовах. Сучасний етап розвитку України характеризується складною дихотомією: необхідністю жорсткої відсічі збройній агресії та одночасною інтенсифікацією євроінтеграційного вектору, що передбачає неухильне дотримання стандартів прав людини.

Особлива роль у цьому процесі належить Національній поліції України. Разом з тим розширення повноважень поліції в умовах війни створює ризики надмірного або неправомірного обмеження прав громадян. Практика свідчить про нагальну потребу в імплементації принципів законності, пропорційності та недискримінації у щоденну поліцейську діяльність. Водночас теоретичного переосмислення потребують питання пошуку оптимального балансу між безпековими пріоритетами та приватними інтересами, удосконалення механізмів контролю за діяльністю правоохоронців, а також адаптації практики ЄСПЛ до специфіки воєнного стану в Україні.

Метою дослідження є комплексний аналіз конституційних прав і свобод людини і громадянина та особливостей їх забезпечення Національною поліцією України в умовах воєнного стану, а також визначення проблемних аспектів і шляхів удосконалення відповідної діяльності. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань: розкрити сутність конституційних прав і свобод; охарактеризувати правовий режим воєнного стану; визначити повноваження Національної поліції України у сфері забезпечення прав людини; проаналізувати практичні аспекти реалізації цих повноважень; сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності поліції в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових засад

діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану та забезпечення нею конституційних прав і свобод людини характеризується багатоаспектністю підходів. Так, М. Веселов актуалізує проблему правового статусу правоохоронців через призму дотримання прав людини в умовах надзвичайного режиму. Схожої позиції дотримується Д. Калайанов, наголошуючи на важливості нормативної визначеності при обмеженні прав громадян. В. Галаган та О. Бандурка пропонують системне бачення трансформації завдань поліції, де пріоритетом виступають права і свободи людини поряд із забезпеченням безпеки держави.

Проблематику адаптації законодавства до воєнних реалій та протидії тероризму розкривають С. Кузніченко, М. Небеська та Х. Ярмач. Інструментарій забезпечення реалізації прав людини та правопорядку, включаючи заходи примусу й оперативного реагування, ґрунтовно проаналізовано у працях В. Глухвері, О. Кузьменко та Р. Мельника. Завершує цілісну картину дослідження О. Швець, який на основі аналізу нормативних актів визначає змістовні ознаки публічної безпеки в умовах загальнодержавних криз.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу діяльності Національної поліції України як суб'єкта забезпечення конституційних прав і свобод в умовах особливого правового режиму, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правових і організаційних механізмів гарантування прав людини в умовах воєнного стану. Таким чином, існує об'єктивна потреба у комплексному науковому аналізі особливостей забезпечення конституційних прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах воєнного стану, визначенні проблемних аспектів та розробленні шляхів їх вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою наукової статті є аналіз конституційних прав і свобод людини і громадянина та особливостей їх

забезпечення Національною поліцією України в умовах воєнного стану, а також визначення проблемних аспектів і шляхів удосконалення відповідної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Питання забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, що узгоджується з положеннями Конституції України [1]. Відповідно до статті 3 Основного Закону людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави. У таких умовах держава змушена поєднувати гарантування національної безпеки з дотриманням демократичних стандартів прав людини, що набуває особливого значення під час дії особливих правових режимів.

Концептуальні засади діяльності Національної поліції України в період воєнного стану визначаються необхідністю неухильного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини. Попри специфіку воєнного часу, діяльність поліції має ґрунтуватися на принципі пропорційності та бути спрямованою на формування безпечного середовища. Взаємодія Національної поліції із Збройними Силами України сприяє захисту державного суверенітету, що є передумовою забезпечення прав громадян. Водночас підтримання правопорядку виступає важливим засобом запобігання безпідставним обмеженням прав і свобод.

У цьому контексті суттєво зростає роль правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України, яка безпосередньо реалізує функції держави щодо охорони прав і свобод людини, підтримання публічного порядку, захисту життя і здоров'я громадян, протидії правопорушенням і забезпечення реалізації конституційних гарантій. Діяльність поліції в умовах воєнного стану повинна здійснюватися з урахуванням пріоритету прав і свобод людини як базового

конституційного принципу.

Водночас воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод. Такі обмеження мають здійснюватися виключно в межах Конституції України та відповідати принципам законності, необхідності і пропорційності. У цьому контексті діяльність Національної поліції набуває подвійного значення: з одного боку, вона забезпечує реалізацію заходів правового режиму воєнного стану, а з іншого – виступає гарантом недопущення необґрунтованих обмежень прав людини та запобігання зловживанням владними повноваженнями.

Діяльність Національної поліції України в умовах збройної агресії супроводжується новими викликами у сфері забезпечення публічної безпеки та потребує вдосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян. Особливої уваги потребують питання дотримання прав людини під час перевірки документів, обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години, проведення евакуаційних заходів та реалізації інших превентивних поліцейських заходів.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) та статті 15 Європейської конвенції з прав людини (1950 р.), держава може тимчасово відступати від виконання окремих зобов'язань лише в межах суворої необхідності, зумовленої реальною загрозою життю нації. При цьому не допускається обмеження невід'ємних прав, зокрема права на життя, заборони катувань, рабства, ретроактивного покарання, а також свободи совісті та релігії.

У контексті збройного конфлікту міжнародні стандарти захисту доповнюються положеннями Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, які визначають правовий статус цивільного населення, військовополонених і жертв війни. Відповідно до цих норм навіть у період активних бойових дій держава зобов'язана дотримуватися принципів гуманності,

пропорційності та розмежування військових і цивільних цілей [2, с. 209].

Режим воєнного стану не означає скасування прав людини, а трансформує механізми їх реалізації та межі допустимих обмежень. Як зазначає Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 29 (2001 р.), навіть у разі надзвичайної ситуації дерогація не може бути дискримінаційною, повинна мати тимчасовий характер, бути пропорційною та обґрунтованою реальною загрозою для існування нації [3].

Запровадження воєнного стану в Україні зумовило зміну правового статусу Національної поліції України, де ключовим викликом стало поєднання розширених безпекових повноважень із обов'язком дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини. Аналіз змін до Закону України «Про Національну поліцію» [4] свідчить про трансформацію цього органу від класичної сервісної моделі до гібридної моделі, що поєднує функції забезпечення безпеки, оборони та захисту прав людини.

У контексті забезпечення прав і свобод людини цей процес характеризується чотирма стратегічними напрямками.

По-перше, інформаційно-аналітичне забезпечення права на правову визначеність. Розширення доступу поліції до державних реєстрів та інформації про військовополонених є необхідним для координації діяльності Сил оборони. Водночас, крізь призму прав людини, цей механізм виступає гарантом захисту від зникнень та основою для належної ідентифікації осіб. Важливим аспектом є встановлення чітких процедурних меж, які запобігають неправомірному втручання у приватне життя (ст. 32 Конституції України) поза межами суворої воєнної необхідності.

По-друге, гарантування права на справедливий суд і відшкодування шкоди. Легітимізація функцій оперативного розмінування та техніко-криміналістичної фіксації наслідків воєнних злочинів наділяє поліцію роллю ключового суб'єкта

захисту інтересів потерпілих. Якісне документування руйнувань та злочинів агресора є первинною ланкою реалізації права громадян на правосуддя в міжнародних інстанціях і отримання компенсацій за порушені майнові права.

По-третє, дотримання принципу пропорційності при застосуванні заходів примусу. Зміни до статті 42 Закону України «Про Національну поліцію», які допускають застосування зброї проти учасників збройної агресії без стандартних поліцейських обмежень, є відповіддю на воєнні реалії. Водночас із позицій конституційних прав це покладає на поліцію підвищену відповідальність за дотримання принципу розмежування. Забезпечення права на життя (ст. 27 Конституції України) у таких умовах безпосередньо залежить від здатності поліцейського чітко диференціювати комбатанта від цивільної особи, що потребує впровадження чітких процедурних стандартів.

По-четверте, дотримання стандартів гуманного поводження. Виконання поліцією функцій з конвоювання та тривалого утримання осіб в ізоляторах тимчасового тримання у прифронтових зонах створює додаткові ризики для прав затриманих. Забезпечення права на гідне поводження (ст. 28 Конституції України) та правову допомогу є ключовим індикатором спроможності держави залишатися у правовому полі навіть у період екстремальної ескалації.

Таким чином, розширення компетенції Національної поліції України не є механічним збільшенням владних повноважень, а свідчить про якісну трансформацію її правоохоронної ролі. Кожна нова функція – від гуманітарного розмінування до міжнародної співпраці через канали Інтерполу – має розглядатися як додатковий інструмент захисту людини від загроз воєнного часу, що супроводжується посиленнями процедурними гарантіями проти свавілля.

Раніше поліцейський не мав права застосовувати заходи примусу, не передбачені законом. Водночас здійснення органами Національної поліції додаткових

повноважень сприятиме стабілізації оперативної обстановки в умовах особливого правового режиму. Переважна більшість заходів, що реалізуються поліцейськими, мають оперативний характер, окремі – превентивний і профілактичний, однак усі вони спрямовані на забезпечення публічного порядку та захист прав громадян [5, с. 131].

Конституція України визначає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені за будь-яких обставин (ч. 2 ст. 64). До них належать, зокрема: право на життя; повагу до гідності людини; свободу та особисту недоторканість; право на житло; правову допомогу; судовий захист; презумпцію невинуватості; право не виконувати злочинні розпорядження; право не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; право не свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів; а також принцип незворотності дії законів у часі.

Інші права можуть бути обмежені лише в умовах воєнного стану, виключно на підставі закону та з метою забезпечення національної безпеки, без створення загрози життю та гідності людини.

Відповідно до позиції Д. В. Швеця, у сучасній правовій науці визнається, що основною функцією держави в цивілізованому суспільстві є захист прав людини. Вплив правоохоронної функції держави проявляється, зокрема, у правовій регламентації прав, свобод і законних інтересів особи. Це питання набуває особливої актуальності в умовах кризових ситуацій, коли нормальне функціонування держави суттєво ускладнюється [6, с. 145].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правовий режим воєнного стану не нівелює конституційний статус особи, а лише трансформує механізми його реалізації. На основі аналізу нормативно-правової бази та практичної діяльності Національної поліції України можна сформулювати такі узагальнені висновки.

Права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану можуть підлягати обмеженням (за винятком

абсолютних прав, визначених ст. 64 Конституції України) виключно як тимчасовий і винятковий захід. Такі обмеження мають бути чітко детерміновані часовими межами дії особливого правового режиму та не можуть посягати на сутнісний зміст (ядро) прав. Будь-яке втручання, що фактично унеможливує реалізацію права, слід визнавати неправомірним, оскільки фундаментальність людської гідності та базових свобод залишається незмінним імперативом навіть в умовах збройного конфлікту.

Обмеження прав людини під час воєнного стану не є автоматичним або абсолютним. Сам факт його запровадження не означає скасування правових гарантій. Кожне обмеження, що застосовується органами Національної поліції, має відповідати так званому трискладовому тесту: законності (наявність чіткої правової норми), легітимної мети (захист національної безпеки та територіальної цілісності) та пропорційності (вжиті заходи повинні бути найменш обтяжливими для особи серед можливих альтернатив).

Діяльність Національної поліції України в цей період характеризується подвійною відповідальністю. З одного боку, поліція наділяється розширеними дискреційними повноваженнями (перевірка документів, огляд майна, обмеження пересування), що є необхідним для відсічі агресії. З іншого боку, правоохоронна система виконує функцію стримування свавілля. Ефективність забезпечення прав людини залежить від здатності працівників поліції професійно балансувати між застосуванням державного примусу та повагою до особистості, не допускаючи трансформації «необхідності» у «вседозволеність».

Таким чином, стратегічним орієнтиром для держави має стати подальша деталізація процедурних гарантій у діяльності поліції. Важливо мінімізувати ризики суб'єктивізму при застосуванні обмежувальних заходів, забезпечуючи прозорість діяльності правоохоронних органів та ефективні

механізми оскарження їхніх рішень. Лише за умови збереження балансу між безпековими інтересами держави та конституційними правами людини можливе стабільне функціонування демократичного суспільства в умовах воєнних викликів.

У кожному конкретному випадку запровадження воєнного стану державна влада має чітко визначати перелік прав, які підлягають обмеженню, відповідно до вимог законодавства та міжнародних стандартів.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
2. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 91, ч. 1. С. 207–212.
3. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4), International Covenant on Civil and Political Rights. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/451555> (accessed: 01.04.2026).
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-VIII#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 130–133.
6. Заяць А. Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 3. С. 144–148.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 01.04.2026).
2. Nikolenko L. M. Zakhyst prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. 2025. Vyp. 91, ch. 1. S. 207–212.
3. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4), International Covenant on Civil and Political Rights. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/451555> (date of access: 01.04.2026).
4. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 roku № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-VIII#Text> (data zvernennia: 01.04.2026).
5. Muliar H. V. Diialnist orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*. 2023. № 61. S. 130–133.
6. Zaiats A. Porushennia prav liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2024. № 3. S. 144–148.

Стаття надійшла до друку 06 квітня 2026 року